

Rendhagyó nyomozások

Krimi a divat. De ha az újabb, nálunk született műveket nézzük, a hazai termést, igazi krimivel, detektívregénnyel mégis alig találkozunk: melyben a logikus felépítés, a steril nyomozás volna a lényeg, s mellékes a társadalmi környezet, az írói ambíció pedig nem célozna többet az előadás-mód bizonyos minőségénél. Feltűnnek viszont az ál-krimik, melyekben a nyomozás, a detektív, a story felépítése, a rejtélyesség csak ürügy, díszlet, a krimi-divatra tekintettel feltűzött csalétek, miközben az írói szándék másra, a pusztá szórakoztatásnál, feladványosdinál magasabbra irányul.

Jó, hogy a „magas” irodalom feladja arisztokratizmusát, hogy érdekes mer és akar lenni, a szó krimis értelmében is: hogy a cselekmény itt reneszánszát éli. Enélkül aligha lehetne olvasótábort szélesíteni, különösen pedig megküzdeni századunk esemény-tömegével, a szépirodalom hagyományos műfajainál jobban lépést tartó dokumentális irodalommal. Am minden egyes műben, legyen az igazi, avagy ál-krimi, meg kellene teremteni a cél és az eszköz összhangját, egyensúlyát. Legfőképpen: ügyelni kellene a bűnre. A bűn minőségére. Súlyára és motiválására. Hogy ezen mit értek, az talán jobban érzékeltethető konkrét példán. Mégpedig — két nemrég megjelent új magyar regény ad erre alkalmat — egy negatív és egy pozitív példán.

Kolozs Pál **Reménytelen nyomozás** című regényének hőse, Bardóc százados nemcsak kollégája a vajdai Matthäi rendőrfelügyelőnek, Friedrich Dürrenmatt **Az ígéret — A bűnügyi regény rekviemje** hőségének, hanem sorstársa is. Am amíg Dürrenmatt lényegében anti-krimet írt, egy bizonyos logika csődjét igyekezett megmutatni, szembeállítva azt az élet bonyolultságával, addig Kolozs a nyomozót tette regénye alfá-

jává és omegájává. Mindkét detektívet annyira magával ragadja egy bűn, hogy a rendőrséget is ott kell hagyniok, amikor emberi és hivatali ambícióik-lehetőségeik összeütközésbe kerülnek. De míg Dürrenmattnál Matthäi személyes sorsa mellékes motívum, Kolozsnál az ügy, a bűn maga mellékes Bardóc személyes konfliktusa, emberi tragédiája mellett.

Bardóc százados megszállott módjára, karrierjét feláldozva nyomoz egy kiskorú megrontása ügyében. Eközben megismerkedik a sértett nővérel, beleszeret, a szeretője lesz. Ez a story első fele. A második: a nő, bátyjával kettesben, megöli a férjét. S a nyomozás, a hivatalos is, és Bardóc — ekkor már ex-százados — magán nyomozása is, eredményel jár.

A történet, a szűzsé kissé mesterkéltnek, íróasztalnál születettnek tűnik, egyébként azonban nem kifogásolható. Miért tartom mégis Kolozs Pál új regényét alapjaiban elhibáztattnak? A mérleg egyik serpenyőjében ott van a bűn, itt írjuk így: a Bűn, melynek Bardóc előbb leleplezője akart lenni, majd áldozatává lett. S a bűn itt: sok. Kiskorúak megrontása, fajtalanság, testvérszerelem — a nő és fivére nemcsak a gyilkosságban, hanem vérfertőzésben is tettestársak — s férjgyilkosság... egy Shakespeare-drámára elegendő bűnt zsúfol össze az író. De hiszen az ezekből kibomló tragédia is... Igen, Bardóc körül ott van a nagy emberi dráma, a hősnak és az olvasónak egyaránt katarikus kifejtet lehetősége. Ott van — de csak a szűzsében.

A megírás viszont lektűr-színvonalú. A mérleg másik serpenyőjébe tehát nem került megfelelő ellensúly. Az aberráció-sorozat az emberi élet legsötétebb bugyrait tárta fel, de az író adós marad az emberi lélek hasonló mélységeinek feltárával.

Cél és eszközök nem egyenrangúak tehát.

A krimiben a bűn legtöbbször steril, nem vált ki bennünk megrendülést, nem mérlegeljük társadalmi gyökerét és büntetőjogi körülményeit; érdeklődésünket a megfejtés köti le. Chesterton erkölcsisége, Simenon pszichológiája, jellem- és hangulatfestő ereje, Dürrenmatt parabolái – mindez a „magas” szépirodalomhoz, s nem a krimihez tartozik.

Pszichológia a krimiben? Csak amennyi eligazít, akár egy ujjlenyomat vagy vércsepp. Jellemek? Nem lehetnek igazán egyénítettek, hiszen akkor a logika nem tud megbirkózni velük. Morál, humor, erotika? Csak módjával. Teljes hiányuk se baj.

A bűn, mint kiindulópont, egy műfaj elfogadott játékszabálya csak; mint a sakkbán a király: nem igazi uralkodó, csupán az a figura, amelyet matt-helyzetbe kell szorítani. A Bűn, mint középpont, társadalmi és lélektani körülményekkel teljesen – a legnagyobb téma. Nem lektürnek való.

A krimi, melyet András László **A Laurentis-ügy** című regényében J. Szűcs, a rettegett kritikus szó-szöveget kórházi ágyán, önmagában sem utolsó, magasabb osztályzatra méltó. Laurentis Ernő professor meggyilkolása nem steril ügy, de kibontása során megismerjük nemcsak a kellő logikai, hanem a kellő mélységű és szélességű társadalmi hátteret is.

A nyomok évek és országok messzeségeibe vezetnek, s Józsa őrnagynak nincs könnyű dolga, míg megállapítja, hogy Laurentis Ernő „csak” egy többmilliomodik áldozat; ügye bár bonyolult, de végül is eltörpülő jelentőségű mellékszála csak a század legmonumentálisabb bűnügyének. A háttér tehát: két-három évtized világtörténete, hazai, de külhoni színekkel is bőven ékítve.

Ám a Laurentis, mint halott és Józsa, mint nyomozó főszereplésével készült bűnügyi történet csupán „második fokozata” egy bonyolulttan megszerkesztett, sziporkázva pályájára térő „kétlépcsős rakétának”. Az „első fokozat”, a pályára röpítő maga a már említett J. Szűcs, a kritikus. Aki szó-szöveget. Kint, mint az irodalmi közelet is-

mert személyisége, kritikákat és intrikákat. Bent, szigorúan magánhasználatra, fejben, detektívregevényeket, mindig a kor ízlésvilága, s egyéb igényei szerint.

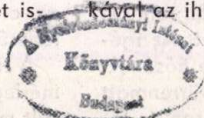
J. Szűcs rekompenzáló típus. Kicsi, hazug, gyáva ember, aki kifelé támadva védekezik, befelé álmokba, képzelgésbe menekül; tragédiája, hogy eredendő bűnét csak maga tudja, de a rettegéstől mégsem szabadulhat: kozmetikázott származási lapja, s amit emiatti félelmében vétett, egyaránt kitörölhetetlen múltjából és lelkéből.

Az álmodozások törvényei szerint viszont: Józsa őrnagy az, aki J. Szűcs **lenni szeretne**. S itt érkezünk **A Laurentis-ügy** igazi tartalmához, mely, úgy tűnik, fontosabb, mint a kitűnő, bár a végén kissé túlbonyolított bűnügyi story, s a vitriolos, bár itt-ott szintén már-már túlírt J. Szűcs portré.

Józsa, a nyomozó logikája mellett András László J. Szűcs, a szemérmes krimi-író logikájával is megismertet. S nemcsak a figura jellemét gazdagítja ezzel, feltárva képzelgéseinek, gondolkodásmódjának, magatartásának rejtett rugóit, hanem bizonyos általános alkotáslélektani ismereteket is nyújt, a legszórakoztatóbb formában. S ezzel demisztifikál, annak mutatja az írást, ami: mesterségnek, amihez érteni kell, aminek egzakt anyaga van, fogásai vannak. Élmények, alakok, indulatok előttünk transzponálódnak át a regénybe, kristályosodnak át J. Szűcs saját világából krimijének világába, a folyamatot is, az embert is új és új oldaláról mutatva.

A Laurentis-ügyben annyi fordulat és ötlet van, hogy meg kell küzdenie méltó besorolásáért, olyan olvasmányos és szórakoztató, hogy félő, rajta ragad a – most ne firtassuk, mennyi joggal – lebecsültebb „könnyű műfaj” bélyege. Holott az év – a kiadást tekintve az 1966-os – egyik legjobb magyar regénye, a legjobb címéért is csak két-három másikkal versenyez.

Kolozs Pál könyvét a Magvető adta ki, köntöse Urai Erika ízléses munkája. András László a Szépirodalmi gondozásában megjelent könyvének Kass János szinte társszerzőjévé nőtt, annyira győzte ötlettel, sziporkával az ihlető szöveg illusztrálását.

Az **ÚJ ÍRÁS** öt esztendejéről (1961–65) elemző, betűrendes repertóriumot állított össze és jelentetett meg a Népművelési Propaganda Iroda. A kiadvány megrendelhető az Irodánál, Budapest, VII., Gorkij-fasor 45., számlaszám: 171.041–70.